

УДК 159.9:37.015.3:378

КАТЕГОРІАЛЬНО-ПОНЯТІЙНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ СФОРМОВАНOSTІ ФАХОВИХ КОМПЕТЕНЦІЙ ТЕХНІКІВ-МЕХАНІКІВ

Стаднійчук І. П.

У статті представлено категоріально-понятійний аналіз проблеми дослідження сформованості фахових компетенцій з електротехніки майбутніх техніків-механіків у процесі професійної підготовки в коледжі. Розкрито основу і проблеми категоріально-понятійного аналізу. Визначені категоріальні ознаки професійної компетентності.

Ключові слова: категоріальний аналіз, компетентність, фахові компетенції, компетентнісний підхід, кваліфікації.

В статье представлено категориально-смысловый анализ проблемы исследования формирования профессиональных компетенций по электротехнике будущих техников-механиков в процессе профессиональной подготовки в колледже. Раскрыто основу и проблемы категориально-смыслового анализа. Определены категориальные признаки профессиональной компетентности.

Ключевые слова: категориальный анализ, компетентность, профессиональной компетентности, компетентносный подход, квалификации.

The article is a categorical conceptual analysis of the problem of research of development of professional competences of electrical future mechanical technicians in the process of professional preparation in the College. Disclosed bases and problems categorical and conceptual analysis. Defined categorical evidence of professional competence.

Key words: categorical analysis, competence, professional competence, competence approach, qualifications.

Категоріальний аналіз, як свідчать дослідження М. Ярошевського, котрий, власне, і запровадив у вітчизняну науку цей дослідницький метод, – це спосіб вивчення певної сторони буття, який дає можливість осмислити окремішність певної галузі знання і її відділеність від інших, які мають власні категорії і поняття. Образно говорячи, категоріальний аналіз дозволяє “перекласти” будь-яку інформацію мовою теорії і методики професійної освіти. Категорії і поняття педагогічного дослідження складають оболонку всього дослідницького процесу, завдяки якій можна досягти певної однозначності у тлумаченні його результатів.

У професійній педагогіці, як правило, оперують кількарівневими категоріями. До загальнонаукових відносять категорії “підготовка”, “професія”, “фах”, “професіонал”, “професійна підготовка”. При розгляді проблеми у більш вузькому розумінні додаються галузеві категорії, наприклад, “технік-механік”, “компетенція”, “освітньо-кваліфікаційна характеристика”, “кваліфікація” тощо. У разі необхідності формування певної педагогічної технології використовуються й аналізуються категорії “модель”, “технологія”, “ЗУНи”, “форми і методи підготовки” тощо. Категоріальний аналіз кожної окремої дослідницької проблеми складає основу її теоретичного аналізу. При цьому дослідник повинен виходити з поставлених перед ним завдань і тих категорій, які заявлені в науковому апараті дослідження. Якщо йдеться про дослідження в галузі професійної педагогіки, то такі категорії, як “професія”, можуть аналізуватися починаючи зі словників минулого століття, оскільки ця категорія присутня у словнику С. Ожегова та більш пізніх. Новітні категорії професійної педагогіки, як-от: “освітньо-кваліфікаційний рівень”, “державний стандарт професійної підготовки” “моделювання професійної підготовки” тощо – вимагають урахування їх міждисциплінарного характеру.

Виходячи з теми і проблеми нашого дослідження, можемо окреслити коло базових категорій дослідження у вигляді таких категорій: “компетентність”, “компетенція”, “фахова компетенція”, “технік-механік”, “професійна підготовка”.

Компетентність (у нашому випадку – професійна компетентність) є поняттям різноаспектним та різноплановим. Вона аналізується науковцями-філософами, соціологами, юристами, економістами, психологами, педагогами. Компетентність розглядається науковцями як ступінь сформованості соціального й практичного досвіду особистості (Ю. Ємельянов) [3], рівень реалізації посадових вимог та інструкцій, рівень навчальності певним формам активності (Л. Урванцев, І. Яковлева) тощо. Е. Зеєр вводить поняття компетентностей і окреслює їх як “змістові узагальнення теоретичних та емпіричних знань, представлених у формі принципів, смислоутворюючих положень”, а компетенції – як “узагальнені способи дій, які забезпечують продуктивне виконання професійної діяльності” [5]. У понятті компетентності насамперед представлено такі категоріальні ознаки чи синонімічні поняття:

- проінформованість, обізнаність, авторитетність;
- здібності і знання для виконання певної функції;
- здатність здійснювати діяльність зі знанням своєї справи;
- сукупність взаємопов'язаних якостей особистості;
- основа для здійснення продуктивної діяльності у певному фаху;
- комплекс знань, умінь, навичок, здібностей, досвіду, мотивації

У державних стандартах освіти компетентність окреслюють переважно як “уміння активно використовувати отримані особисті й професійні знання і навички в практичній і науковій діяльності”. Класичне визначення компетентності подане у науковому доробку І. Зимньої, яка визначає компетентність як соціально-професійну життєдіяльність людини, яка ґрунтується на знаннях і є особистісно й інтелектуально зумовленою.

Компетентність як педагогічна категорія визначається науковцями переважно через поняття “новоутворення”, “сукупність якостей”, “властивість особистості”, “особистісна якість”, “результат професійної підготовки” тощо. Так, М. Количева та О. Татарінова визначають компетентність як “цілісну властивість особистості, орієнтованої на неперервне самовдосконалення й самоосвіту, а також соціально значущу характеристику професійної діяльності особистості, яка виступає провідним чинником успішної роботи за спеціальністю”.

У соціальному відношенні компетентність окреслюється залежно від соціальної й особистісної зрілості фахівця. Компетентність передбачає певний психологічний рівень зрілості людини до здійснення окремої професійної діяльності.

З категорією компетентності безпосередньо пов'язаний компетентнісний підхід, ініційований у вітчизняній педагогічній науці дослідженнями Е. Ф. Зеєра, І. А. Зимньої, Д. П. Заводчикова, А.В. Хуторського та ін. Основи компетентнісного підходу знаходяться в європейських документах про освіту, затверджених в Україні, – від Європейської комісії, Європейської асоціації університетів, Болонської декларації тощо.

До структури професійної компетентності науковці відносять насамперед знання, вміння, навички, досвід, здібності та особистісні якості [4].

При цьому вітчизняні вчені користувалися до останнього часу знаннєвою парадигмою компетентності; натомість у зарубіжних дослідженнях (Б. Оскарсон, Дж. Равен тощо) досить давно досліджуються особистісні характеристики професійної компетентності [10].

Компетентність у багатьох публікаціях подається як система компетентностей, які, на нашу думку, суттєво не відрізняються від компетенцій, оскільки професійні компетентності визначаються переважно як результат оволодіння знаннями, навичками, досвідом у вигляді особистісних новоутворень майбутнього фахівця Ж. Делор виокремлює чотири базові компетентності особистості: навчитися пізнавати, навчитися діяти, навчитися жити разом і навчитися жити загалом. Ієрархію компетентностей у середній професійній освіті розглядає у своєму дослідженні О. Желнова. Дослідниця зазначає, що компетентності майбутнього фахівця знаходяться у певній ієрархії і можуть вважатися загалом професійною компетентністю; ключовими компетентностями фахівця, які можуть бути сформовані у системі професійної освіти, дослідниця вважає математичну (вміння працювати з числовим матеріалом), комунікативну (вміння спілкуватися та здатність бути зрозумілим), інформаційну (володіння інформаційними технологіями), соціальну (вміння жити і працювати з людьми), автономізаційну (здатність до саморозвитку), продуктивну (вміння створювати власний продукт, приймати рішення і нести відповідальність за їх вирішення), моральну

компетентність (готовність, здатність і потребу жити за традиційними моральними законами).

Компетентність як категорія професійної педагогіки найбільш тісно пов'язана з поняттям компетенції; при цьому переважна більшість науковців вважають, що компетенція є базовим структурним компонентом компетентності як системного феномена. Так, І. Зимня серед ключових компетенцій виділяє:

- 1) компетенції, які відносяться до самої особистості, суб'єкта діяльності й спілкування;
- 2) компетенції, які відносяться до соціальної взаємодії людини і соціальної сфери;
- 3) компетенції, які відносяться до діяльності людини.

М. Количева та О. Татарінова зазначають, що професійна компетенція – це “здатність до виконання узагальнених дій у професійній сфері. Компетентність є системою, яка складається з окремих блоків (компетенцій), наділена внутрішніми і зовнішніми зв'язками. Властивості цієї системи не зводяться до суми властивостей окремих її елементів (компетенцій), при цьому виявляється певна інтегративна якість, притаманна лише системі, яка визначає компетентність спеціаліста” [6].

Компетенція, як свідчить словниково-довідникова література [7] – це здатність застосовувати отримані у процесі професійної підготовки, самоосвіти чи оказіональної освіти знання, вміння й навички; здатність успішно діяти при вирішенні завдань практично-професійного чи особистісного характеру. Компетенція може мати категоріальні варіації: “професійна компетенція”, “фахова компетенція”, “юридична компетенція”, “професійно-педагогічна компетенція” та ін. “Глосарій термінів європейської вищої освіти” визначає компетенції таким чином: “Компетенції є динамічною комбінацією знань, умінь, навичок і здібностей. Формування і розвиток компетенцій є метою освітньої програми. Компетенції формуються в різних розділах курсу навчання і оцінюються на його різних стадіях. Вони можуть підрозділятися на компетенції, що відносяться до предмету навчання (професійні), і загальні компетенції (незалежні від змісту програми навчання)”.

Науковці по-різному окреслюють поняття компетенцій загалом та фахових компетенцій зокрема. Так, Х. Валєєв визначає фахові компетенції як здатність майбутнього фахівця ефективно вирішувати виробничі завдання, саморозвиватися й самовдосконалюватися в межах професії на основі інтеграції спеціальних знань, умінь і навичок, мотивації діяльності, а також професійно значущих якостей особистості. Класичне визначення компетенції подане у наукових публікаціях А. Хуторського; дослідник окреслює компетенцію як сукупність взаємопов'язаних і взаємозумовлених якостей особистості у вигляді знань, умінь, навичок, способів діяльності. Специфіка цього визначення у А. Хуторського полягає у тому, що вчений розглядає компетенцію відносно певного кола предметів і процесів, необхідних для якісної продуктивної діяльності [12]. У дослідженнях Н. Алмазової компетенція розглядається як сукупність знань і умінь у певній сфері [1], у С. Пфейфер – як “високий рівень знань, умінь і навичок, а також наявного особистого досвіду в певній діяльності” [9].

У дисертаційному дослідженні О. Фоміної компетенції визначаються як готовність людини до виконання певних ролей, у тому числі: робітника (технологічні компетенції), громадянина (соціальні компетенції), учня або студента (освітні компетенції) [11]. На основі готовності до професійної діяльності визначає поняття компетенції також Н. Казанцева, зазначаючи, що компетенція – це готовність людини до нею завдань професійної і позапрофесійної діяльності на основі використання нею внутрішніх і зовнішніх ресурсів. Е. Барєєва розглядає сукупність професійних компетенцій як особистісне новоутворення, сформоване у процесі навчання, що забезпечує умови для майбутньої професійної діяльності. Дослідниця зазначає, що професійні компетенції студентів коледжу складають ядро професіоналізму; таким чином, автор поєднує поняття “компетенції” і “професіоналізм”.

У структурі компетенцій традиційно виділяють знання, уміння, відношення. Знання засвоюються у процесі пізнавальної діяльності і їх значущість у межах компетентнісного підходу не зменшується, а чітко окреслюється. Знання необхідні для здійснення діяльності і для подальшої освіти майбутнього фахівця. Уміння передбачає цілеспрямоване виконання дій, наприклад професійних задач і завдань.

Відношення реалізуються між суб'єктами діяльності, в тому числі і професійної, а також виявляється ставлення до самого себе і до свого професійного розвитку.

Отже, аналіз сучасних педагогічних досліджень у сфері компетентнісного підходу в освіті дає можливість визначити компетентність як комплексний прояв знань, умінь, навичок, способів та прийомів їх застосування у професійній діяльності, спілкуванні та творчій самореалізації особистості. Інтегративний конструкт професійної компетентності фахівця визначається, крім фахових знань, умінь та навичок, ціннісно-вольовими характеристиками особистості [2]. Категоріальний аналіз поняття компетентності показав, що найчастіше їх окреслюють за допомогою понять готовності, здатності, підготовленості, сукупності ЗУНів та ін. Залишається ще питання про співвідношення поняття “професійні компетентності” і “фахові компетентності”. Виходячи з різноманітних визначень, наведених вище, можемо дійти висновку, що в межах нашого дослідження можна прийняти тотожність двох названих понять, яка простежується і в технологічному, і в змістовому аспекті підготовки майбутніх техніків-механіків.

До структури компетентцій науковці вводять знання, уміння, ставлення і досвід. Знання майбутнього фахівця тлумачаться як результат здійснення діяльності та чинник постійного навчання протягом життя. Уміння передбачає цілеспрямоване виконання дії. Ставлення окреслюється як відношення до суб'єктів та об'єктів діяльності, а також ставлення фахівця до самого себе, свого особистісного і професійного розвитку. У ході розвитку знань, умінь і ставлення народжується професійний та особистісний досвід як осмислений і засвоєний людиною простір життєдіяльності. Компетентність як сукупність знань, умінь, ставлення та досвіду ефективно реалізується в поведінкових виявах, у тому числі й професійному середовищі.

Можна застосувати різноманітні підходи до тлумачення фахових компетентцій. Серед зазначених підходів найчастіше виділяються функціональний та особистісний. Функціональний підхід до тлумачення професійної компетентності ґрунтується на окресленні очікувань від майбутнього спеціаліста чи такого, що вже отримав професійну підготовку. Особистісний підхід визначається виміром якостей особистості, які дають можливість досягти успіху [8].

Компетентнісний підхід передбачає поділ компетентцій на професійні, мобільні і ключові. Мобільні компетентності – це соціальні, комунікативні, методичні та інші компетентності, необхідні для успішної трудової діяльності у межах професійної діяльності. Ключові компетентності необхідні людині для отримання нових знань і адаптації нових знань до нових вимог професії (грамотність, вміння використовувати теоретичні знання у практичних цілях, уміння вчитися, уміння інтерпретувати інформацію, відповідальність за своє навчання, вміння вирішувати проблеми, вміння співробітничати, ініціативність і творчість).

Література

1. Алмазова Н. И. Когнитивные аспекты формирования межкультурной компетентности при обучении иностранному языку в неязыковом вузе : автореф. дисс. ... д-ра пед. наук / Алмазова Н. И. – СПб., 2003. – 51 с.
2. Гамов А. В. Развитие профессиональных компетенций студентов на основе интеграции электротехнических дисциплин : дисс. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 “Теория и методика профессионального образования”. – Екатеринбург, 2008. – 191 с.
3. Емельянов Ю. Н. Активное социально-психологическое обучение / Ю. Н. Емельянов. – Л. : ЛГУ, 1985. – 276 с.
4. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма – результат современного образования / И. А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – М., 2003. – № 5. – С. 34–42.
5. Зеер З. Ф. Психология личностно ориентированного профессионального образования : монография / З. Ф. Зеер. – Екатеринбург : Изд-во Урал. гос. проф.-пед. ун-та, 2000. – 258 с. – С. 67.
6. Колычева М. В. Опыт внедрения оценки общих и профессиональных компетенций выпускников на государственной итоговой аттестации [Электронный ресурс] / М. В. Колычева, Е. Г. Татарина. – Режим доступа: <http://ckpom.portalspo.ru/stat3.php>. – Назва з екрана.
7. Коджаспирова Г. М. Словарь по педагогике / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспирова. – М. : МарТ, 2005. – 448 с.

8. Молчанов С. Г. Профессиональная компетентность педагога / С. Г. Молчанов // Актуальные проблемы управления качеством образования : сб. науч. статей. – Челябинск : ЧГПУ, 2001. – Вып. 6. – 136 с.

9. Пфейфер С. А. Развитие профессиональной компетентности студентов технического колледжа [Электронный ресурс] / С. А. Пфейфер // Проблемы и перспективы развития педагогики и психологии : матер. междунар. заоч. научно-практ. конф. – Режим доступа:

http://sibac.info/files/2011_10_24_Pedagogy%20and%20Psychology/1.9_Pfeyfer.doc. – Назва з екрана.

10. Равен Дж. Компетентность в современном обществе : выявление, развитие и реализация / Дж. Равен. – М. : Когито-Центр, 2002. - 396 с.

11. Фомина О. В. Педагогические условия формирования профессиональной компетентности студентов колледжа гостиничного и ресторанного бизнеса : дисс канд. пед. наук : спец. 13.00.08 – теория и методика профессионального образования / Фомина Ольга Викторовна. – М., 2005. – 182 с.

12. Хуторской А. В. Практикум по дидактике и современным методикам обучения / А. В. Хуторской. – СПб. : Питер, 2004. – 541 с. – С. 141.